

ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВНЕСОК ВИДАТНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ УЧЕНИХ-АРХІВІСТІВ ДО РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ТА ЗАСНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВУ США

У статті висвітлено персональний теоретичний і практичний внесок американських учених істориків і архівістів Джона Франкліна Джеймсона, Уолдо Гіффорда Ліланда та Роберта Діггса Вімберлі Коннора до розвитку архівної справи у США та заснування Національного архіву США. Автор звернув увагу на боротьбу американських архівістів за впровадження принципів «походження» та «поваги до фонду» у американську архівну практику, розробку американськими колегами плану дій архівістів у надзвичайних ситуаціях, зусилля американських архівістів, направлені на комплектування американських архівів документами часів Першої Світової війни. Окрему увагу автор приділив намаганням американських колег уникнути політичної заангажованості архівістів і виконувати лише свої професійні обов'язки.

Ключові слова: Національний архів Сполучених Штатів Америки, Джон Франклін Джеймсон, Уолдо Гіффорд Ліланд та Роберт Діггс Вімберлі Коннор, Архівіст США, розвиток архівної справи у США

В статье освещен персональный теоретический и практический вклад американских ученых историков и архивистов Джона Франклина Джеймсона, Валдо Гиффорда Лиланда и Роберта Диггса Вимберли Коннора в развитие архивного дела в США и основание Национального архива США. Автор обратил внимание на борьбу американских архивистов за внедрение принципов «происхождения» и «уважения к фонду» в американскую архивную практику, разработку американскими коллегами плана действий архивистов в чрезвычайных ситуациях, усилия американских архивистов, направленные на комплектование архивов документами периода Первой мировой войны. Отдельное внимание автор уделил тому, как американские коллеги пытались избежать политического влияния на архив и архивистов и выполнять только свои профессиональные обязанности.

Ключевые слова: Национальный архив Соединенных Штатов Америки, Джон Франклин Джеймсон, Валдо Гиффорд Лиланд, Роберт Диггс Вимберли Коннор, Архивист США, развитие архивного дела в США

This article deals with personal theoretical and practical contribution of American historians and archivists, John Franklin Jameson, Waldo Gifford Leland and Robert Digges Wimberly Connor, to development of archives in the United States and foundation of the U.S. National Archives. Author pays attention to the struggle of American archivists for implementation of provenance and 'respect des fonds' principles in American archival practice, development, by the American colleagues, archivist's plan of action in emergency situations, efforts of American archivists aimed on acquisition of archives by the First World War period documents. Author paid special attention to the question of how the American colleagues tried to avoid political influence on archives and archivists, and perform only their professional duties.

Key words: National Archives of the United States of America, John Franklin Jameson, Waldo Gifford Leland, Robert Digges Wimberly Connor, US Archivist, the development of archives in the U.S.

У контексті вивчення розвитку архівної справи та архівної науки за кордоном, що останніми роками стали предметом дослідження цілого напрямку української школи вчених-архівістів під керівництвом доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України І. Б. Матяш [1], опанування теоретичного і практичного доробку видатних американських вчених-архівістів першої половини ХХ ст. варте особливої уваги. Цей період характерний становленням як самої архівної справи у Сполучених Штатах Америки, так і науковим обґрунтуванням основних архівних технологій і методів роботи.

У 1934 році у США було створено Національний архів, який став флагманом архівної галузі країни, а у грудні 1936 року засновано Товариство американських архівістів, яке об'єднало усіх архівістів країни і архіви різних рівнів (федеральні, штатів, бізнес-архіви, університетські, церковні тощо) і стало не тільки форумом обміну думками, але й вирішення важливих питань архівної справи шляхом формування політики і стандартів архівної галузі, забезпечення професійного зростання архівістів, сприяння високій якості архівної освіти, підвищення ефективності галузі шляхом вдосконалення її структури, інформованості суспільства про архіви і їх значення, фінансової бази для виконання місії архівів у суспільстві і для досягнення стратегічної мети – збереженості документів, а також відстоювання таких ключових позицій як інтелектуальна власність, авторське право, справедливе використання, знищення і розсекречування архівних документів, недоторканість особистого життя і конфіденційність, свобода інформації тощо [2].

Отож, у цій статті автор у межах дозволеного обсягу хоче звернути увагу читача на наукову і практичну діяльність і досягнення таких видатних учених-архівістів США як Джон Фр. Джеймсон, якого в Америці називають батьком Національного архіву, його соратника Уолдо Г. Ліланда, ініціатора і організатора Першої конференції архівістів Роберта Д. В. Коннора, першого Архівіста США. Саме ці вчені стояли у витоків архівної справи у США і очолювали рух за створення Національного архіву Сполучених Штатів.

Безумовно, що розгляд даної теми слід почати з Джона Франкліна Джеймсона (1859-1937), засновника Національного архіву Сполучених Штатів. Він народився у Сомервілі, Массачусетс, у вересні 1859 року. Походив з родини шотландських емігрантів. Навчався у латинській школі Роксбері, вивчав латинь, грецьку, а потім у Емхерст-коледжі – математику, історію, сучасні мови, у т. ч. німецьку. 1880 року вступив до університету Джона Хопкінса і 1882 року захистив першу у цьому навчальному закладі докторську дисертацію з історії «Походження і розвиток муніципального уряду Нью-Йорку». Хоча перше знайомство Дж. Фр. Джеймсона з архівними документами відбулося ще у дитинстві під час дослідження родоводу власної сім'ї, реальну

роботу з архівами він розпочав в університеті Джона Хопкінса редагуючи різного роду публікації історичних документів. Ним були опрацьовані документи міста Емхерст «The Records of the Town of Amherst, 1735-1788» та «The Amherst Record, 1883-1884», він редагував документи для щорічних звітів Американської історичної асоціації. Найвизначнішим виданням того періоду у 1200 сторінок була епістолярна спадщина Джона К. Келхоуна «The Correspondence of John C. Calhoun». Але справою усього життя вченого стало видання «The American Historical Review», головним редактором якого він був у 1895-1901 і 1905-1928 роках. Цей журнал публікував не тільки документи, а й історичні статті. Під керівництвом Дж. Фр. Джеймсона журнал став кращим науковим історичним виданням Сполучених Штатів, критичним в оцінках, конструктивним у пропозиціях, рупором професійних новин. В університеті Джона Хопкінса Дж. Фр. Джеймсон написав велику роботу «Вступ до вивчення конституціональної і політичної історії штатів» (опублікована в трудах університету 1886 року), монографію «Уільям Юсселінкс, засновник датської і шведської західно-індійської компанії (документи)», в якій наголосив на важливості внеску комерційних організацій у дослідження і колонізацію Америки (опублікована Американською історичною асоціацією 1887 року). Працюючи в університеті Брауна (1888-1901) він склав історіографію історичних досліджень у США «History of Historical Writing in America» (1896) і найменшу за обсягом, але найвідомішу працю «The American Revolution Considered as a Social Movement» (видану 1926 року Принстонським університетом), в якій розглядав американську революцію як соціальний рух. У 1901-1905 рр. вчений працював в університеті Чикаго. Значним є його доробок, викладений у статтях, але у контексті історії архівів найважливішою є його епістолярна спадщина, представлена більш ніж 500 листами, 1956 року виданими Американською філософською асоціацією [3].

Джон Фр. Джеймсон був одним із засновників Американської історичної асоціації (1884), а 1907 року – її президентом. Він також був першим головою Комісії з публікації історичних манускриптів Американської історичної асоціації (1895).

1905 року Дж. Фр. Джеймсон прибув у Вашингтон, щоб очолити Департамент історичних досліджень Карнегі-інституту. Трьома роками раніше він склав широкомасштабну програму з організації зберігання, систематизації, ефективного адміністрування і використання документів федерального уряду. Ідея створення «Hall of Records» належала Мередіту Колкету, який проголосив її ще 1890 року, а 1899 року при Американській історичній асоціації була заснована Комісія публічних архівів. У Вашингтоні Дж. Фр. Джеймсон побачив шокуючі умови, в яких зберігались документи федерального уряду, і зрозумів, що перш ніж публікувати історичні

джерела слід забезпечити їх належне зберігання. 1907 року під час обговорення з Президентом Теодором Рузвельтом пропозицій по комісії історичних документальних публікацій Дж. Фр. Джеймсон заявив, що немає жодного конфлікту у тому, щоб збирати і зберігати історичні манускрипти у Бібліотеці Конгресу, а для архівних документів федерального уряду створити окреме сховище. Він просив Т. Рузвельта видати указ, який надав би право доступу співробітникам Карнегі-інституту до архівів федеральних органів. 12 грудня 1907 року він написав листа Президенту з пропозицією побудувати окрему будівлю для федерального архіву. Джеймсон нагадав Президенту, що у бесіді той погодився з будівництвом архіву і запропонував опитати всіх директорів федеральних департаментів про обсяги документів їх архівів та розміри площ, що можуть знадобитись для їх зберігання. Крім видання указу, Т. Рузвельт поцікавився думкою Бібліотекаря Конгресу США Герберта Патнама, який запевнив, що Бібліотека не може бути архівом, так як існують великі відмінності між колекціями манускриптів (матеріалами Континентальних Конгресів, документами видатних діячів тощо) і архівними документами, що накопичились у результаті діяльності виконавчих органів влади.

3 весни 1908 року Джеймсон очолив рух за створення Національного архіву Сполучених Штатів. 27 листопада 1908 року Виконавчий комітет Американської історичної асоціації формалізував свій рух, створивши Комітет трьох у складі Дж. Фр. Джеймсона, професора Джона Б. МакМастера та адмірала Альфреда Т. Махана. Комітет проіснував 20 років, проте збирався рідко і був «тінню» його голови Дж. Джеймсона, який виконував усю роботу і використовував Комітет з метою вирішення питань майбутнього архіву, ініційованих ним як аутсайдером уряду. Дж. Джеймсон підготував огляд законодавства, рекомендацій, розроблених в попередні 20-30 років, і огляд інформацій про склад і обсяги документів, зібраних у відповідь на запит Президента від голів департаментів федерального рівня. Вчений використовував Круглий стіл Бібліотеки Конгресу для обговорення проблем створення Національного архіву. Уолдо Ліланд підтримав ідею створення архіву і відразу став помічником Джеймсона. З обранням на пост Президента США Уільяма Х. Тафта, Джеймсону довелося багато зусиль направити на включення питання про створення архіву у щорічне послання Президента Конгресу. Щоб отримати підтримку керівників департаментів, Дж. Джеймсон погодився з тим, що навіть передавши документи до архіву, департаменти зберегли б право контролю і доступу до цих документів. Він розглядав цей варіант як один із можливих кроків на шляху звикання департаментів до централізованого зберігання федеральних архівів. Дж. Джеймсон вважав, що контроль над діяльністю самого архіву слід вручити Бібліотекарю Конгресу, проте штат архіву повинен був діяти окремо від штату

Бібліотеки за аналогією як Секретар Смітсонівського інституту наглядав за діяльністю Національного музею або Бюро американської етнології [4].

Найскладніше було вирішити питання про виділення землі, коштів на будівництво і архітектурний проект. 2 лютого 1912 року Президент У. Х. Тафт знов включив питання про архів у своє щорічне послання Конгресу, що сприяло виданню закону від 4 березня 1913 року «The Public Buildings Act». 1 серпня 1914 року було виділено 5 тисяч доларів для розробки попереднього плану та, на жаль, виконанню робіт завадила Перша Світова війна [5]. Президент Вудро Вілсон, який був другом Дж. Джеймсона по університету Джона Хопкінса, хоча і був упевнений у необхідності будівництва архіву, але в умовах війни не міг вирішити це питання. Проте Дж. Джеймсон не зупинявся. Його Комітет ініціював нові слухання у Конгресі, Дж. Джеймсон підготував звернення «The Need For A National Archive Building», У. Ліланд написав статтю «The National Archives: A Programme», Роза П. Чайліс – «The National Archives: Are They in Peril?», а газета «Вашингтон Таймс» – «Storing Archives in Attics and Cellars is Declared Disgrace to the Country». Історичні товариства штатів направили свої звернення конгресменам, в яких відобразили жахливі умови зберігання документів. Дж. Джеймсон спробував перетягти на свій бік керівництво Військового департаменту, запевняючи, що його документи будуть найкращим чином збережені у будівлі нового федерального архіву. 1919 року змінився склад Комітету Джеймсона, до нього увійшли представники Військового департаменту, Американської економічної асоціації, Американської асоціації політичних наук, а 1925 року – Державного департаменту. Дж. Джеймсон, У. Ліланд та їх нові соратники Р. Д. В. Коннор та С. Дж. Бакк вивчили плани європейських архівів і впевнилися, що будувати архів по аналогічним проектам у Вашингтоні не рентабельно.

1921 року в пожежі загинули документи Офісу перепису населення, а ще раніше така ж доля спіткала архів Нью-Йорку. Проте, не дивлячись на те, що Міністерство фінансів внесло до проекту бюджету на 1922 рік фінансування придбання земельної ділянки для архіву, Конгрес не затвердив це рішення. Дж. Джеймсон спостерігав за дебатами у Конгресі з галереї і після них написав своєму другові Е. К. МакЛонгхліну, що Френсіс Бекон запропонував спорудити «British Public Record office» (Національний архів Великобританії) у 1616 році, але побудували його тільки у 1856 році, от і йому обіцяють виділити кошти чи 1923, чи 1933 чи 1943 року. 1923 року з'явилась пропозиція виділити мільйон доларів для спорудження тимчасової будівлі архіву, але на думку Дж. Джеймсона це відклало б будівництво архіву на невизначений час.

Після того як Президентом США став Калвін Кулідж була прийнята програма будівництва і заснована Комісія зі спорудження громадських будинків, яка взяла на себе турботи про виділення

землі, асигнувань і контроль за будівництвом архіву. Дж. Джеймсон у черговому листі написав: «Я зараз чекаю на те, щоб побачити будинок Національного архіву тут у Вашингтоні перед тим як помру...». Для Джеймсона постали нові завдання, бо архів – це не тільки будинок, а й кваліфікований персонал, законодавча база, організація архівної служби. Джеймсон дуже боявся політичного втручання і намагався позбавитися його у будь-який спосіб. У квітні 1929 року він склав біль про створення офісу Архівіста США і його обов'язки, до якого включив пункти про утворення Архівної Ради, Наглядового комітету, Національної комісії історичних публікацій, а також про права установ-документоутворювачів щодо обмеження використання їх матеріалів та строки передачі документів до архіву. Те, що біль не був прийнятий відразу, дало час Дж. Джеймсону змінити власну думку: 1930 року він прийшов до висновку, що архів як незалежна установа найкращим чином вирішить поставлені перед ним завдання. Президентом Гербертом Гувером був утворений спеціальний Комітет з представників зацікавлених департаментів для інвентаризації їх архівів, перегляду робочих планів майбутньої будівлі, знищення документів, які не мали історичної цінності. Це дало можливість департаментам підготувати свої фонди до передачі в архів. Нарешті, 19 червня 1934 року Президент Ф. Д. Рузвельт підписав «Акт про заснування Національного архіву уряду Сполучених Штатів». Безумовно, що на посаду першого Архівіста США найкращим чином підходив Дж. Джеймсон, але на той час йому вже виповнилось 74 роки. Як писав У. Ліланд, Дж. Джеймсон дожив до створення Національного архіву, який було засновано на базі розробленого ним законодавства, побачив будинок, вимоги до якого встановив, створив високопрофесійний і компетентний штат архіву, але вимушений був відмовитись очолити своє дітище. Сам же Дж. Джеймсон дуже боявся політичного призначення керівника архіву. Він заявив, що про кого б не подумав Президент, він не може викинути з розрахунку професійно підготовленого фахівця, вміння працювати з департаментами і міцний хребет для боротьби за власні погляди, який повинен мати керівник архіву. То ж на Комітеті з призначення першого Архівіста США Дж. Джеймсон наполіг на кандидатурі Р. Д. В. Коннора з Північної Кароліни, але перш ніж перейти до розгляду безперечно визначної в архівній історії США особистості Коннора нам слід зупинитись на соратникові Дж. Джеймсона У. Г. Ліланді, який пройшов зі своїм учителем і колегою увесь шлях до створення Національного архіву [6].

У. Г. Ліланд народився 17 липня 1879 року у Ньютоні, Массачусетс, у родині вчителів. 1896 року закінчив місцеву школу і вступив до університету Брауна. У той час Дж. Ф. Джеймсон був у Брауні професором історії. Отримавши ступінь бакалавра, Ліланд вступив до Гарварду, де отримав ступінь

магістра, а докторську дисертацію захистив у Рочестері, Колорадо. 1903 року У. Ліланд поступив на тимчасову роботу до Карнегі-інституту, де до його обов'язків входило укладання огляду документів федерального уряду. 25 років трудового шляху у Карнегі-інституті пов'язують Ліланда з Джеймсоном, разом вони працювали і в Американській історичній асоціації, де Ліланд був секретарем і з 1908 р. до 1919 р. редагував щорічні звіти асоціації. Одного разу, віднайшовши свою характеристику як архівіста, У. Ліланд сказав, що він ніколи не мав претензій до цього титулу і ніколи не був призначений до документів, ні публічних, ні приватних. Не дивлячись на це, його відносять до «старійшин американських архівістів». Молодий У. Ліланд разом з Клаудом Х. Ван Тіні уклав перший Путівник по архівах уряду США у Вашингтоні «The Guide to the Archives of the Government of the United States in Washington». Цей труд, перше видання якого відбулося 1904 року, а друге – 1907 року, вважався всеосяжною класичною працею до 1948 року, коли Національний архів видав «The Guide to the Records in the National Archives» (Путівник по документах Національного архіву). Огляд документів федеральних департаментів, здійснений у ході роботи над Путівником, підштовхнув Ліланда приєднатися до руху Дж. Фр. Джеймсона за створення Національного архіву. 1907 року він виступив перед Колумбійським історичним товариством у Вашингтоні з доповіддю «The Archives of the Federal Government» (Архіви федерального уряду), в якій наголосив на необхідності створення умов для зберігання історичних документів федерального уряду. 1909 року заснував і провів першу Американську конференцію архівістів [7]. 40 років його діяльності присвячено організації цих конференцій, метою яких він бачив обґрунтування професії архівіста.

Проведення першої конференції співпало з 6-ою щорічною конференцією історичних товариств і 25-ю щорічною зустріччю Американської історичної асоціації. Конференція архівістів була приурочена до 10-ї річниці заснування Комісії публічних архівів Американської історичної асоціації. Ліланд виступив із доповіддю «American Archival Problems» (Проблеми архівної справи в Америці), в якій говорив про впровадження європейських принципів «поваги до фонду» і «походження» в американську архівну практику, розробку єдиного архівного законодавства для створення і управління архівами (у т. ч. Федеральними архівами, архівами штатів, округів, муніципалітетів, міськими і навіть приватними). Ліланд базувався на європейському, перш за все, французькому досвіді. Він зауважив, що для архівів не може бути нічого більш пагубного ніж застосування сучасних бібліотечних методів класифікації архівних документів, розроблених для книг. Архіви повинні бути класифіковані відповідно до їх походження, вони мають відображати процеси, завдяки яким були створені.

Архівісти зіткнулися з опозицією не тільки в особі бібліотекарів, а ще й хранителів манускриптів, які наполягали, що європейські проблеми не ідентичні американським і тому застосування європейського досвіду не дасть результатів, які б задовольнили американську архівну дійсність. Участь вчених-архівістів США, у т. ч. У. Ліланда, який у своїй доповіді «The Work of the Public Archives Commission of the American Historical Association» (Робота Комісії публічних архівів Американської історичної асоціації) проаналізував принцип «походження», у 1910 році у Брюссельському Міжнародному Конгресі архівів посилила потенційний вплив європейської архівної думки на формування архівної теорії і практики у США. Дискусія тривала до четвертої Конференції архівістів 1912 року, на якій був представлений звіт підкомітету по створенню американського архівного підручника «Classification: Systematization and Notation» (Класифікація: систематизація і її оформлення), а У. Ліланд оприлюднив доповідь «Some Fundamental Principles in Relation to Archives» (Деякі фундаментальні принципи у відношенні архівів), у якій він знов наполіг на впровадженні європейських архівних принципів в американську архівну практику. Віктор Х. Палтсіц, голова підкомітету, запропонував проект підручника з архів економії [8] «Manual of Archival Economy for the Use of American Archivist» [9] і зауважив, що архівісти майже нічого не можуть взяти з систем бібліотечної класифікації, а принцип «походження» має стати базовим для архівів [10]. Отже, архівісти перемогли і це дало підстави знаному у всьому світі вченому-архівісту Теодору Р. Шеленбергу у 1965 році підкреслити, що принцип «походження» став відомий у США саме завдяки У. Ліланду, а Лестеру Дж. Каппону у 1982 році назвати У. Ліланда видатним теоретиком архівної науки [11].

Але найвизначніша робота У. Ліланда – «The National Archives: A Programme» (Національний архів: програма), опублікована у журналі Американської історичної асоціації у жовтні 1912 року. В ній Ліланд звернув увагу на цінність документів федеральних відомств, здійснив огляд їх жалюгідного стану зберігання, порівняв американську ситуацію з європейською і запропонував тип будівлі архіву, форму і функції архівної установи, яка могла б найкращим чином забезпечити зберігання документів, порушив питання про виділення до знищення нецінних документів та розробку переліків зі строками зберігання документів та черговий раз наполіг на впровадженні принципу «поваги до фонду» [12].

Українська дослідниця І. Б. Матяш зазначила, що погляди У. Ліланда мали елемент революційності й були новими для американської архівної практики, оскільки первісно організація архівів мала відчутний вплив принципів і методів бібліотечної класифікації та каталогізації. Вона ж вказала на те, що саме Ліланд у США першим озвучив думку про створення довідника з історії

державних установ, котрий містив би відомості про походження і функції установ, організацію установ та зміни їх структури, а ключовим моментом аргументації його необхідності було спрощення класифікації документів, оскільки в них відображено організацію і функції установи як адміністративної одиниці, документи якої утворюють однорідну групу, що відображає її діяльність [13]. Ідея про створення довідника з історії державних установ була оприлюднена Ліландом в Іллінойсі, куди його було запрошено Історичною бібліотекою штату для надання рекомендацій стосовно спорудження архівної будівлі штату і політики в архівній галузі. Але сам Ліланд у своїй праці «Some Early Recollections of an Itinerant Historian» (Мемуари історика-мандрівника) заявив, що найбільше його досягнення в Іллінойсі те, що Маргарет Крос Нортон [14] вирішила, що вона хоче стати архівістом [15].

У 1907-1914 рр. та 1922-1927 рр. Ліланд багато часу провів у Франції, виконуючи від імені Карнегі-інституту місію по дослідженню історичних документів архівів Франції з американської історії до 1850 р. У результаті було видано «Путівник по матеріалах американської історії у бібліотеках і архівах Парижу», двотомне видання «Календаря манускриптів Паризьких архівів і бібліотек по історії долини Міссісіпі до 1803 року», здійснювалась програма копіювання документів з американської історії для Бібліотеки Конгресу США. У роки Першої Світової війни Ліланд перебував на посаді секретаря конференції істориків, головою якої був Дж. Фр. Джеймсон, її діяльність призвела до заснування Національної комісії історичних служб. Один з напрямків діяльності Комісії – збирання і зберігання документів воєнного періоду. 1926 року була опублікована праця У. Г. Ліланда та Тьютона Д. Меренесса про джерела часів Першої Світової війни «Introduction to the American Official Sources for the Economic and Social History of the World War» [16]. 1938 року У. Г. Ліланд був організатором і першим директором, знов таки першої в історії Сполучених Штатів, Президентської бібліотеки Франкліна Д. Рузвельта [17].

У. Г. Ліланд стояв у витоків формування Товариства американських архівістів, 1939 року його було обрано другим президентом товариства. 1940 року у своєму президентському адресі Товариству американських архівістів «The Archivist in Times of Emergency» [18] (Архівіст у час небезпеки) визначив п'ять основних напрямків, які й на сьогодні можуть бути програмними для усіх архівістів світу для керування у надзвичайних ситуаціях. Ліланд вважав, що надзвичайна ситуація може виникнути не тільки у період війни, а й у мирні часи.

У воєнні часи основною загрозою для архівів Ліланд бачив бомбардування, а у мирний час під загрозою він розглядав навіть елементарне переміщення архівів у зв'язку з вивільненням площ для розміщення працівників установи. Він

рекомендував архівістам у співробітництві з інженерами, хіміками, військовими експертами вивчити проблему і розробити заходи захисту архівів. Серед цих заходів у роки війни слід передбачити евакуацію цінних документів у безпечні місця, мікрофільмування тих архівних документів, котрі вимушені залишатись на місцях, переміщення величезних обсягів архівних документів у надійні сховища, якими можуть бути природні печери під землею. Ліланд зазначав, що недостатньо розробити плани евакуації, кожен архів повинен бути готовий негайно привести їх у дію. У якості приклада він наводив Національну бібліотеку у Парижі, підвали якої вже на 1938 рік були заповнені евакуаційними боксами.

У мирний час архівіст має вживати заходів, спрямованих на попередження надзвичайних ситуацій. Серед них: 1) розсосередження архівних документів незначної важливості з офісів установ у місця, які б задовольняли умовам їх зберігання, наприклад у службові будинки за містом; 2) проведення експертизи цінності і знищення документів, яке, як вважав Ліланд, потрібно виконувати за рекомендаціями, розробленими іншим видатним американським вченим-архівістом Емметтом Ліхі, та за участю як архівістів, так і адміністраторів; 3) мікрофотографування документів перед їх знищенням. Серед важливих завдань архівіста Ліланд бачив укладання генеральних оглядів архівів (путівників і довідників), комплектування архівів у діловодстві таким чином, щоб вони були готові до передачі в архівну установу. Для реалізації останнього завдання архівіст повинен отримати відповідну підготовку як діловод. І хоча тут архівіст зазіхає на чужі функції, його участь у процедурі укладання документів і документаційних процесах у діловодстві спростить проблеми у роботі з документами, після того, як вони надійдуть на архівне зберігання. Все сказане вище Ліланд вважав проблемами фізичними. Крім них, архівіст ще має бути готовим до вирішення інтелектуальних проблем.

У будь-який час архівіст забезпечує різні гілки влади і суспільство в цілому інформацією. У воєнні часи інформаційні потреби значно зростають і архівіст повинен стати експертом з багатьох питань. Наприклад, у Національному архіві США на той час зберігалися документи комісії військової промисловості, корабельної, адміністрацій з постачання продовольства і палива, комітету публічної інформації та інших установ періоду Першої Світової війни. За словами третього Архівіста США Вейна К. Гровера такі установи розквітають у воєнні часи, потім зникають, а під час нової небезпеки знов з'являються. Тому дуже важливо у надзвичайній ситуації, вважав Ліланд, у найкоротші терміни вивчити діяльність таких установ і забезпечити цією інформацією уряд. А ще важливіше підготувати цю інформацію заздалегідь. У період небезпеки уряд покладається або на пам'ять, або

на архівістів. Але пам'ять не надійна, лише архівіст може бути потенційно здатним елементом забезпечення урядових органів необхідною інформацією. У цьому аспекті архівіст повинен бути не тільки «довідником», він повинен бути консультантом з питань минулого державних інституцій.

Ще одна важлива функція архівіста у надзвичайній ситуації – збирати і зберігати документи, на підставі яких може бути викладена історія безпеки в усіх її аспектах. Під час Першої Світової війни цю роль у Сполучених Штатах відіграла Національна комісія історичних служб. У травні 1917 року вона направила листи усім історичним комісіям штатів, місцевим історичним товариствам і бібліотекам, в яких закликала забезпечити систематичне поповнення колекцій і ефективно зберігання всіх видів матеріалів, що слугують документальним та ілюстративним свідомством подій війни. Комісія намагалася здійснити два суттєвих моменти: зробити минулий досвід корисним для сучасників і зберегти сучасний досвід для майбутнього. Для цього штати утворили військово-історичні комісії, а 1919 року була заснована Національна асоціація військово-історичних організацій штатів. Ліланд зазначив, що у Першу Світову війну Америка не мала професійних архівістів, а перед Другою Світовою війною при наявності Національного архіву ця робота могла бути проведена на якісно більш високому рівні. Але може статися так, що Національний архів буде занадто перевантажений офіційними обов'язками, тому роботу по збиранню документів можуть виконувати архіви штатів. За потрібне Ліланд вважав укладання спеціального посібника для архівістів для керування у надзвичайних ситуаціях, у якому були б передбачені усі їх види і фази розвитку та викладені рекомендації проведення і координації роботи архівного істеблшменту. За його рекомендаціями напередодні Другої Світової війни у США була розроблена програма діяльності уряду і сформований спеціальний комітет для координації діяльності архівістів США у період війни.

Продовження цієї теми У. Г. Ліланд розвив у статті «Historians and Archivists in the First World War» (Історики і архівісти у Першу Світову війну), опублікованій вже у ході Другої Світової війни 1942 року [19]. У статті Ліланд виклав програму діяльності істориків і архівістів у Першу Світову війну на прикладі Національної комісії історичних служб, до якої включив такі напрями діяльності: дослідження, публікації у пресі, лекційні програми, освіта, допомога уряду, збір і зберігання історичних джерел. Збирання історичних документів періоду війни, на думку Ліланда, мало відбуватись за тематикою, наведеною професором А. Е. МакКінлі з університету Пенсільванії: передвоєнні умови, підготовка до війни, Сполучені Штати у воєнні часи, адміністрація Сполучених Штатів у Пенсільванії, уряд штату Пенсільванія у воєнні

часи, уряди округів та місцеве управління у воєнні часи, армія і флот, промисловість, сільське господарство і виробництво продовольства, фінансування у період війни, транспорт і комунікації, перебудова комерційної сфери, організації соціального добробуту і допомоги, вплив війни на освіту, діяльність релігійних організацій, праця і криза, громадське здоров'я у період війни, жінки у війні, громадські настрої перед, протягом та після війни, американізація, почесні нагороди, пам'ятники і паради, чорношкіре населення у війні, проблеми відновлення життя. Цією працею Ліланд не тільки узагальнив і висвітлив функції істориків і архівістів у надзвичайних ситуаціях, він показав їх вплив на суспільство, їх можливості у формуванні громадської думки і політики уряду та перспективні завдання істориків і архівістів у Другій Світовій війні.

Протягом 1927-1946 рр. У. Г. Ліланд очолював Американську раду наукових товариств. Він був одним з тих, хто рекомендував на посаду першого Архівіста США Роберта Д. В. Коннора, а також після нього Солона Дж. Бака та Вейна К. Гровера, які були знаними фахівцями архівної справи. 1959 року у США на честь У. Г. Ліланда було засновано премію, якою кожного року нагороджують за найкращі праці у галузі архівознавства [20]. Помер Уолдо Гіффорд Ліланд 1966 року.

Першим Архівістом США [21]. 10 жовтня 1934 року було призначено Роберта Дігса Вімберлі Коннора. Ліланд і Коннор вперше зустрілись навесні 1905 року. Тоді Коннор вже працював секретарем освітянської комісії у Північній Кароліні.

Р. Д. В. Коннор народився у Вілсоні, Північна Кароліна 28 серпня 1878 року у сім'ї відомого у штаті юриста Генрі Г. Коннора, який і прищепив сину любов до історії рідного краю. Після закінчення університету Північної Кароліни, Коннор став вчителем історії. 1903 року він увійшов до Літературно-історичної асоціації штату, був її секретарем, президентом і директором. У складі асоціації Коннор організував Історичну комісію Північної Кароліни, секретарем якої був 18 років. З часом асоціація перетворилась на державну установу – Департамент архівів і історії штату Північна Кароліна. План створення цієї установи, який включав збирання, розміщення і адміністрування історичних документів, зберігання, видання історичних публікацій, пропагування історії і архівів штату серед населення, Коннор склав 1906 року [22]. Основні інтереси Коннора були пов'язані із дослідженням історії Північної Кароліни. 1909 року він опублікував працю, присвячену Корнеліусу Гарнету, за яку отримав меморіальний кубок Патерсона. Серед інших праць цього періоду: «Історія Сполучених Штатів для молодих американців», «Расові елементи білого населення Північної Кароліни», «Життя та промови Чарльза Брентлі Ейкока», «Довоєнні розбудовники Північної Кароліни» та інші. Проте Коннор невдовзі долучився до діяльності Американської історичної асоціації та Комісії

публічних архівів, брав активну участь у їх щорічних конференціях. Вчений був одним із засновників Національної комісії історичних служб, під її егідою заснував спеціальну агенцію Північної Кароліни, яка збирала і зберігала усі види документів штату і його округів про життя населення протягом Першої Світової війни. 1920 року Коннор залишив Історичну комісію Північної Кароліни для нового етапу його кар'єри – університетського професора історії і права у рідному університеті, але його інтерес до історії Північної Кароліни зберігся. Влітку 1922 року він вирушив до Лондона досліджувати у Національному архіві Великобританії (у той час – Public Record Office) історію штату. Протягом 13 років роботи в університеті він опублікував низку праць, серед яких значними є: «Північна Кароліна. Перебудова давньої республіки» (1929) та «Відновлення сільського штату» (1930) [23].

До 1934 року будинок Національного архіву був майже завершений, акт про заснування архіву підписаний Президентом і на черзі дня постало питання про призначення керівника. Потрібна була людина з високою репутацією вченого, енергією адміністратора, яка мала досвід в управлінні документацією і без видимих політичних уподобань. Американській історичній асоціації та Дж. Фр. Джеймсон було надано право запропонувати кандидата на цей пост. Джеймсон зупинився на Коннорі, але той мав зобов'язання перед університетом Північної Кароліни і знаходився під певним тиском президента університету і колег, тому відмовився від запропонованої посади. Крім того, існував міф, що Коннор мав серйозні наміри стати губернатором штату. Ці чутки були породжені його статтею «Політики не такі погані, коли вони на нашому боці». Насправді пізніше Коннор говорив, що конгресмени підтримали його тільки тому, що не мали іншого кандидата для такої «жирної праці» як у Національному архіві [24]. Отже, Джеймсон довелось особисто вмовляти Коннора очолити архів. 3 жовтня 1934 року відбулося інтерв'ю Коннора з Президентом Ф. Д. Рузвельтом [25], а 10 жовтня був підписаний указ Президента про призначення Коннора.

Серед завдань, які постали перед Коннором, найперше було формування штату архіву. У перший же день Коннору сказали, що політики зіграли з ним злий жарт: він повинен був набрати штат державного органу, але працівники не отримували статус державного службовця. Хоча Президент у меморандумі про призначення першого помічника Архівіста США підтвердив право Коннора набирати штат на його розсуд, важко було уникнути тиску з боку конгресменів, майже кожен з яких намагався рекомендувати свою кандидатуру. Журналісти гралися цією темою у пресі не на користь архіву, навіть розповсюдили фотографію молодого Коннора, де він був більше схожий «або на консервативного вчителя, або на комуніста» з підписом: «Він –

архівіст США». На що Коннор відповів: «Ні, дорогі діти, архівіст – не радикал. Він той, хто зберігає історичні документи» [26]. Коннор переглядав тисячі заяв, бо то був період Великої депресії [27], тисячі людей були безробітними, а серед них багато молодих вчених, випускників університетів і коледжів. З цього джерела формувався штат архіву. За звітом, представленим Коннором, на 1938 рік з 319 співробітників архіву 160 мали ступінь бакалавра, 73 магістра і 32 доктора філософії, а деякі навіть не встигли ще закінчити навчання. Тільки протягом 1938 року 68 співробітників архіву пройшли підвищення кваліфікації в професійних школах, коледжах і університетах. Пізніше Ліланд відмітив, що він із зацікавленістю споглядав, як набраний різномірний колектив під керівництвом Коннора перетворився на команду справжніх професіоналів і ентузіастів архівної справи. Формування штату Національного архіву Ліланд вважав одним із основних досягнень Коннора.

Певний скептицизм відчувався і у відношенні передавання документів державних установ до архіву. Президент Герберт К. Гувер у своїй промові сказав, що в архіві будуть зберігатися найсвятіші документи нації: Конституція США, Декларація незалежності тощо, чим дав привід журналістам поставити під сумнів те, що такі великі кошти витрачено на зберігання декількох документів, які на той час вже знайшли своє місце у Бібліотеці Конгресу (сьогодні ці документи зберігаються у Національному архіві США). Державні органи опирались на передачі документів, а журналісти роздували у пресі питання про те, що жодна установа не погодиться розлучитися зі своїми паперами. Проте вже в перші два роки до архіву надійшли документи Сенату Сполучених Штатів за 1789-1934 рр., дев'яти з десяти федеральних департаментів виконавчої гілки влади та від 18 незалежних установ і Верховного суду США. На жаль, Палата Представників мала вперте переконання, що її документи будуть краще збережені «у темній комірчині, у безладді», ніж вони будуть правильно організовані, помічені, описані і перелічені в адекватному середовищі Національного архіву.

Розмови навколо величезної будівлі Національного архіву стихли, коли найстаріший з федеральних органів – Державний департамент вирішив передати свої документи. Спочатку Держдепартамент збирався передати документи тільки по 1906 рік, але після візиту помічника Державного секретаря Джорджа С. Мессерсміца, у результаті якого він упевнився, що будівля архіву США є найкращою у світі, департамент передав свої документи по 1937 рік.

На черзі стояли документи Військового департаменту, котрий категорично відмовився співпрацювати з архівом. Коннор чекав на підходящу можливість вирішити це питання. 10 червня 1937 року його було запрошено до Президента. У відповідь на питання про допомогу, Коннор сказав, що непогано було б передати до

архіву фонд Конфедерації, який вже не потрібен Військовому департаменту для щоденного вирішення справ оборони країни. Та Військовий секретар наполіг, що навіть ці документи потрібні для прийняття управлінських рішень. Архівісти підійшли з іншого боку, наголосивши на тому, що звіти і розпорядження департаменту потребують реставрації, а він не має а ні коштів, а ні обладнання і спеціалістів для їх ремонту. Архів, навпаки, обладнаний неперевершеним (на той час) обладнанням. Департамент у відповідь «відкрив загороджувальний вогонь по архіву», але й тут архівісти перемогли після візиту Президента, який, ознайомившись із реставраційними роботами в архіві, надіслав на ремонт давні манускрипти, придбані ним особисто.

Другим кроком архівістів був «напад» на будівлю Військового департаменту, де зберігалися його документи. Це був гараж, не старий покинутий гараж, а гараж у повсякденному використанні з автомобілями, вантажівками, бензином і т.д. Це було ефективно і військово відомство капітулювало. Перша передача документів відбулася 1938 року, друга 1942 року, коли у зв'язку із участю США у Другій Світовій війні і розширенням відомства необхідно було звільнити площі, а архів зміг забезпечити надійне зберігання найбільшої за обсягом серед усіх федеральних відомств документації. За ці заслуги після Перл-Харбору Національний архів був включений до складу оборонних відомств Сполучених Штатів [28].

1941 року Коннор повернувся до університету Північної Кароліни на посаду професора історії і права, відчуваючи, що він зробив усе, для чого прибув до Вашингтону. Президент Ф. Д. Рузвельт 20 липня 1941 року написав Коннору, що він ненавидить саму думку про втрату Коннора, але повинен поважати покликання його серця до університету Північної Кароліни. Цього ж року Р. Д. В. Коннора колеги обрали президентом Товариства американських архівістів, яке він очолював протягом 1941-1943 рр. Помер вчений 1950 року.

Прізвища цих трьох вчених назавжди вписані в історію архівної справи і архівної науки не тільки Сполучених Штатів Америки, а й світової архівістики. Ті ідеї, які вони не соромилися запозичувати з-за кордону, вивчати, розвивати і впроваджувати, їх пошуки нових підходів, теоретичні і практичні рішення не тільки мали пріоритетне значення у 30-ті роки ХХ ст. для США, а й не втратили своєї актуальності й сьогодні для архівістів усього світу. На сьогодні деякі з них можуть бути актуальними для запозичення нашою країною: розробка плану дій архівістів у надзвичайних ситуаціях, мікрофільмування документів в установах перед їх виділенням до знищення, неполітичне призначення керівника архівної галузі країни, вибір на цю посаду кращого вченого країни серед істориків і архівістів, першочергова увага зберіганню документів перед їх використанням та інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матяш І. Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку» / І. Б. Матяш. – Київ : Видавничий дім «Кисво-Могілянська Академія», 2012. – С. 321; Матяш І. Б. «Перша кузня архівного знання в Польщі»: феномен «Архейону» / І. Б. Матяш // Архіви України. – 2005. – Вип. 4 (257). – С. 43–59; Мельник Р. І. Організація архівної справи в Польщі (1945-2005 рр.) / Р. І. Мельник: автореф. дис. .... канд. іст. наук : 27.00.02 / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2010. – 20 с.; Волкотруб О. Н. З історії Товариства американських архівістів / О. Н. Волкотруб // Архіви України. – 2011. – № 1. – С. 178–191; Волкотруб О. Н. Товариству американських архівістів – 75 років / О. Н. Волкотруб // Архіви України. – 2012. – № 1. – С. 245–248; Романовський Р. Бібліографія польської архівістики на сторінках часопису «Архейон» / Р. Комаровський // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірник наукових праць. Держкомархів України. УНДІАСД. – 2007. – Вип. 9. – С. 270–280 та інші.
2. Історія і структура Національного архіву США і Адміністрації документації (NARA) висвітлена автором у попередніх публікаціях. Див.: Левченко Л. Л. До історії створення Національного архіву Сполучених Штатів Америки. // Архіви України. Науково-практичний журнал. – К., 2009. – Випуск 6 (266): листопад-грудень. – С. 227–250; Левченко Л. Л. До історії створення Національного архіву Сполучених Штатів Америки (Закінчення) // Архіви України. Науково-практичний журнал. – К., 2010. – Випуск 1 (267): січень-березень. – С. 141–161.
3. Leland Waldo G. John Franklin Jameson / G. Leland Waldo // American Archivist. – Vol. 19. – № 3. – July, 1956. – P. 195–201.
4. Shelley Fred. The Interest of J. Franklin Jameson in the National Archives: 1908-1934 / Fred Shelley // American Archivist. – Vol. 12. – № 2. – April, 1949. – P. 99–130.
5. Протягом Першої Світової війни Дж. Ф. Джеймсон редагував військові історичні матеріали. Брав участь у виданні серій документальних публікацій, таких як Путівник по архівних ресурсах світу, Листи членів Континентального конгресу, Документи щодо работоргівлі і закони щодо рабів, Папери Андрю Джексона, Атласу американської історії.
6. У 1928 році Дж. Ф. Джеймсон очолив відділ манускриптів Бібліотеки Конгресу та сприяв придбанню цінних колекцій історичних матеріалів. Помер учений у 1937 році.
7. Leland Waldo G. The First Conference of Archivists, December 1909: The Beginnings of a Profession / G. Leland Waldo // American Archivist. – Vol. 13. – № 2. – April, 1950. – P. 109–120.
8. Архівекономія – термін так перекладено російськими історіографами архівної науки. У такому варіанті його використовувала ще російська дослідниця середини ХХ ст. Н. В. Бржостовська. Так само він наведений у роботі української дослідниці І. Б. Матяш «Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку» (Київ, 2012 р. – с. 321). Термін «Archival Economy» введено до наукового обігу ще італійським архівістом Еудженіо Казановою. Проте, за словами І. Б. Матяш вживання цього терміну у такому перекладі склалося історично, іноді використовують замість варіанту «архівекономія» – «архівномія». Але якщо ми глибше замислимося у значення слова «Economy» у англійській мові, то воно буде означати «господарство, організація, побудова, структура, устрій, система». Отже, на наш погляд, американські архівісти мали на увазі саме архівну організацію або систему.
9. Підручник був розроблений як американський еквівалент праці трьох датських архівістів Мюллера, Фейта і Фруїна. За даними І. Б. Матяш, яка вивчала дане питання, підручник так і не був виданий через брак коштів // Матяш І. Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку». – Київ : Видавничий дім «Кисво-Могілянська Академія», 2012. – С. 321.
10. Evans Frank B. Modern Methods of Arrangement of Archives in the United States. // American Archivist. Vol. 29. – № 2. – April, 1966. – P. 245–246.
11. Schellenberg T.R. The Principle of Provenance and Modern Records in the United States. // American Archivist. – Vol. 28. – № 1. – January, 1965. – P. 39; Lester J. Cappon. What, Then, Is There to Theorize About? // American Archivist. – Vol. 45. – № 1. – Winter, 1982. – P. 19–25.
12. Leland Waldo G. The National Archives: A Programme / G. Leland Waldo // American Historical Review. – Vol. 18. – № 1. – October, 1912. – P. 1–28.
13. Матяш І. Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку / І. Б. Матяш. – Київ : Видавничий дім «Кисво-Могілянська Академія», 2012. – С. 321.
14. Маргарет Кросс Нортон (1891-1984) – видатний вчений-архівіст Сполучених Штатів. Розпочала свою кар'єру в Іллінойсі. Перший віце-президент (1936-1937), член ради (1937-1942), президент (1943-1945) Товариства американських архівістів, редактор журналу «Американський архівіст» (1946-1949). Її основна праця присвячена експертизі цінності документів і відбору їх на постійне зберігання // Norton Margaret Cross. Norton on Archives: The Writings of Margaret Cross Norton on Archival and Records Management / Ed. Thorton W. Mitchell. – Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press, 1975.
15. Ross A. Rodney. Waldo Gifford Leland: Archivist by Association / Rodney A. Ross // American Archivist. – Vol. 46. – № 3. – Summer, 1983. – P. 264–276.
16. Cappon Lester J. In Memoriam: Waldo Gifford Leland, 1879-1966 / Lester J. Cappon // American Archivist. Vol. 30. – № 1. – January, 1967. – P. 125–128.
17. Президентські бібліотеки є центрами зберігання документів президентів США і включають архівосховища, читальні зали, конференц-зали, музейні галереї, реалізують проекти для дослідників, викладачів, студентів, школярів і широкої громадськості. На сьогоднішній день до складу Національного архіву і Адміністрації документації входить 13 президентських бібліотек: Герберта Гувера, Франкліна Д. Рузвельта, Гаррі С. Трумена, Дуайта Д. Ейзенхауера, Джона Ф. Кеннеді, Ліндона Б. Джонсона, Річарда Ніксона, Джеральда Р. Форда, Джиммі Картера, Рональда Рейгана, Джорджа Х. В. Буша, Вільяма Дж. Клінтона та Джорджа В. Буша.
18. Leland Waldo G. The archivist in times of emergency // American Archivist. – Vol. 4. – № 1. – January, 1941. – P. 1–12.
19. Leland Waldo G. Historians and Archivists in the First World War / G. Leland Waldo // American Archivist. – Vol. 5. – № 1. – January, 1942. – P. 1–17.
20. Fishbein Meyer H. 1990 SAA Awards: Where's Waldo? / Meyer H. Fishbein // American Archivist. – Vol. 54. – № 2. – Spring, 1991. – P. 318.
21. Архівіст США – посада, введена в уряді Сполучених Штатів актом про заснування Національного архіву 1934 року. Архівіст США – посадова особа, яка очолює Національний архів і Адміністрацію документації. В історії Національного архіву було дев'ять Архівістів США: Роберт Д. В. Коннор (1934-1941), Солон Дж. Бакк (1941-1948), Вейн К. Гровер (1948-1965), Роберт Х. Бахмер (1965-1968), Джеймс В. Роудс (1968-1979), Роберт М. Ворнер (1980-1985), Дон В. Вілсон (1987-1993), Джон В. Карлін (1995-2005), Ален Вейнстейн (2005-2008). У різні періоди обов'язки Архівіста США виконували: Джеймс О'Нейл (1979-1980), Франк Г. Барк (1985-1987), Труді Х. Петерсон (1993-1995), Адріана Томас (2008-2009). 28 липня 2009 року Президент США Барак Обама на посаду десятого Архівіста США представив Девіда С. Феррієро.
22. Simpson R. Robert. Leland to Connor: An Early Survey of American State Archives / Robert Simpson R. // American Archivist. – Vol. 36. – № 4. – October, 1973. – P. 513–522.
23. Waldo G. Leland. R. D. W. Connor, First Archivist of the United States / G. Leland Waldo // American Archivist. Vol. 16. – № 1. – January, 1953. – P. 45–54.
24. McCoy R. Donald. The Crucial Choice: The Appointment of R. D. W. Connor As Archivist of the United States / Donald R. McCoy // American Archivist. – Vol. 37. – № 3. – July, 1974. – P. 399–413.

25. Connor R. D. W. FDR Visits The National Archives / R. Connor // *American Archivist*. – Vol. 12. – № 4. – October, 1949. – P. 323–332.
26. Connor R. D. W. Adventures of an amateur archivist / R. Connor // *American Archivist*. – Vol. 6. – № 1. – January, 1943. – P. 7.
27. Велика депресія (осінь 1929 – кінець 1930-х років) – глобальна економічна криза. У такому варіанті термін вживається по відношенню до Сполучених Штатів Америки, де криза відчувалась найсильніше і тривала найдовше.
28. Connor R. D. W. Adventures of an amateur archivist / R. Connor // *American Archivist*. – Vol. 6. – № 1. – January, 1943. – P. 1–18.

Рецензенти: д.і.н, проф. Є. Г. Сінкевич;
д.і.н, проф. О. П. Тригуб.

© Левченко Л. Л., 2012.

Дата надходження статті до редколегії 26.03.2012 р.

ЛЕВЧЕНКО Лариса Леонідівна (1969 р. н.). У 1992 р. закінчила факультет інформатики Російського гуманітарного університету (м. Москва). Кандидат історичних наук, директор Державного архіву Миколаївської області.

Коло наукових інтересів: історія архівної справи зарубіжних країн.